
ОЗИМОВСЬКА А.В.,
здобувач, Львівська Національна
музична академія ім. М. Лисенка,
м. Львів
викладач, кафедра теорії та
методики музичного мистецтва,
Хмельницька гуманітарно-
педагогічна академія,
м. Хмельницький

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ХІХ СТОЛІТТІ

У статті дається загальна характеристика стану музичного життя на території України в ХІХ столітті. Розповідається про існування музичних осередків, виникнення самобутніх інструментальних оркестрів, великої кількості спеціалізованих освітніх закладів з обов'язкових вивченням музичної грамоти. Розкриваються історичні умови формування та становлення професійної музичної освіти.

Ключові слова: Професійна музична освіта, інструментально-виконавське мистецтво, музичні осередки, народні оркестри.

В статье дается общая характеристика состояния музыкальной жизни на территории Украины в XIX веке. Рассказывается о существовании музыкальных ячеек, возникновения самобытных инструментальных оркестров, большого количества специализированных образовательных заведений, из обязательных изучением музыкальной грамоты. Раскрываются исторические условия формирования и становления профессионального музыкального образования.

Ключевые слова: Профессиональное музыкальное образование, инструментально-исполнительское искусство, музыкальные ячейки, народные оркестры.

In the article general description of the state of musical life is given on territory of Ukraine in XIX century. Told about existence of musical

cells, origin of original instrumental orchestras, plenty of the specialized educational establishments, from obligatory the study of musical deed. The historical terms of forming and becoming of trade musical education open up.

Key words: Trade musical education, instrumental-performance art, musical cells, folk orchestras.

Постановка проблеми: Становлення національної професійної музичної освіти, як і системи виховання музиканта-інструменталіста в цілому має численні лінії перетину з загальноєвропейськими процесами при збереженні самобутності, зумовленої історико-політичними та соціокультурними чинниками. Музичне мистецтво України традиційно трактується як вокально-хорове за пріоритетами розвитку жанрів, що зумовлено як історичними, політичними, релігійними, так і соціокультурними чинниками. Інструментальна сфера музичного мистецтва цього часу переплітається з провідними європейськими тенденціями і, водночас, позначена національною специфікою. З цими сферами практичної діяльності пов'язані осередки і методи плекання фахових спеціалістів, створення зразків концертного репертуару, інструментобудівництво. В останній чверті XVIII століття маєтки, українських та польських магнатів, російської аристократії та освіченого заможного поміщицтва стали найважливішими осередками національної культури, зокрема музичної інструментальної. На цей період припадає організація і функціонування у них симфонічних та рогових оркестрів, інструментальних ансамблів, які були задіяні в урочистостях, балах, театральних виставах, концертних програмах, виконувала фонову побутову

камерну та плерну музику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... До вивчення даної проблеми звертались науковці з історії музичного мистецтва, еволюції становлення національних виконавських шкіл Н. Кашкадамова, О. Кушнір, Є. Мединський, О. Михайличенко, Т. Молчанова, В. Музалевський, І. Розанов, Ю. Рудчук, О. Стасьєвська, О. Стріхар, Ю. Толмачов та В. Дубок, Ю. Усов, П. Харченко, К. Шамаєва; історії педагогіки та освітнім традиціям Н. Белкіна, О. Вишневський, Н. Гупан, Д. Лихачов, Г. Прохоров, Л. Пушкар'єв, Я. Шапов та ін. В музичній педагогіці, історії педагогічних систем і технологій, теоріям виховання: Е. Абдуллін, Н. Акбергенова, Т. Анікіна, С. Бакай, Л. Баренбойм, Є. Гуревич, В. Безекирський, С. Грінштейн, З. Глядешкіна, О. Ростовський, С. Салдан, С. Уланова та ін.

Мета статті - визначити та проаналізувати особливості становлення професійної музичної освіти на території України в XIX столітті.

Виклад основного матеріалу. XIX століття – це доба розвитку професійної музичної освіти на всій території України, яка переходить з культу домашнього музикування на вже новий рівень свого розквіту. Перед тим як розглядати основні засади музично-освітніх осередків, звернемось насамперед до тих передумов, які були на

Україні. Все музичне життя на той час було сконцентровано в маєтках заможної знаті. До найвизначніших колективів України того періоду належать оркестри шляхетських родин І. Мазепи, А. Полуботка, Я. Марковича, Д. Трощинського, Д. Ширая, В. Капніста, родини Маркевичів, П. Рум'янцева-Задунайського, В. Кочубея, І. Безбородька, О. Лобанова-Ростовського, С. Щенсного-Потоцького, П. Галагана, П. Лопухіна, О. Будлянського, кріпацькі струнно-духовий і роговий оркестри у складі ста музик А. Іллінського, духові й рогові оркестри князя Кирила Розумовського та ін. [3, с. 984] та ін.

У цих колективах формувались професійні якості виконавців-інструменталістів, диригентів та композиторів, їх концертні програми включали зразки національної та західноєвропейської світської музики (оркестрові фрагменти опер, балетів, театральної музики, переклади та аранжування, оригінальні інструментальні жанри: п'єси-мініатюри, інструментальні народно-пісенні обробки, рондо, танцювальні та маршові композиції). Зокрема, саме у репертуарі оркестру К. Розумовського було започатковано тенденції до опори на національний тематизм в інструментальній музиці. Збережене нотне зібрання цієї родини нараховує понад 2500 одиниць, в ньому широко представлено тогочасну італійську камерно-інструментальну музику [2, с. 185].

Іншу лінію формування традиції інструменталізму представляють цехові професійні та муніципальні організації музикантів, діяльність яких зумовлена культурними запитами міщанства. Вони діють на підставі статутів, що захищають інтереси цеховиків, регулюють ціни на послуги, ділять сфери обслуговування. Важливими осередками плекання інструменталіс-

тів-виконавців на українських землях XVII – пп. XVIII століття слід вважати школи при магістратських цехах, в яких навчання відбувається під проводом досвідчених майстрів в контексті практичного виконавства. Аналогічними були способи навчання в кріпацьких та магнатських капелах, полкових та гарнізонних оркестрах. Нерідко вони набувають форм організованих навчальних закладів, де забезпечення виконавських потреб колективу є лише одним з напрямків діяльності. Так, наприклад В. Посвлюк вказує на діяльність невеликої школи при оркестрі Київського військового корпусу (що мав магістратське підпорядкування), у якій навчались шість хлопчиків-сиріт [7, с. 7-8].

Особливою специфікою наділені процеси становлення виконавця-інструменталіста кінця XVIII – першої половини XIX ст. на територіях Галичини, Буковини, Закарпаття, Поділля, що протягом століть належали до Польщі, Австрії, Румунії, Угорщини. Австрійські, а згодом австро-угорські шкільні реформи кінця XVIII ст. здійснили істотний вплив на розвиток музичної фахової освіти в Західній Україні. З одного боку у освітній системі відводилося значне місце мистецтву, культурі, освіті, науці, з іншої через утвердження системи культурних цінностей реалізувалися процеси денаціоналізації народів, що знаходилися у складі Австро-угорської монархії. У Західній Україні було здійснено кілька шкільних реформ: 1777 р. - за наказом Марії Терези, 1781 р. - Йосифа II, але наприкінці XVIII - на початку XIX ст. під тиском впливових польських кіл українське шкільництво різко згортається, обмежується навчання рідною мовою згідно розпоряджень Едукаційної комісії 1789 року [1, с. 3-4]. Ті території України, що знаходилися у

складі Російської імперії формуються в контексті російської музичної практики, інтегруючись у відповідні їй музично-педагогічні процеси.

Протягом усього XIX століття ініціюються численні осередки опанування нотної грамоти і теорії музики в мережі загальної освіти різних рівнів: духовних навчальних закладах, гімназіях, приватних пансіонах, університетах, а також осередки спеціальної музичної освіти при полках та гарнізонах, товариствах та мистецьких спілках за їх безпосередньої участі та підтримки: Новгород-Сіверський гурток, "Попівська академія", Галаганівський колегіум, Сварківська школа, засновані нащадками гетьмансько-старшинських родин та українських магнатів. Викладання інструментальної гри впроваджувалося в жіночих навчальних закладах, зокрема у Київському й Полтавському пансіонах, інститутах шляхетних дівчат, де працювали видатні для того часу педагоги: Й. Витвицький, А. Єдлічка, не можемо не згадати подільських композиторів А. Коціпінського, В. Зарембу, М. Завадського.

Прикладом центру музичної культури на університетському рівні може послужити Харківський університет (заснований у 1805 р.), у якому головна увага приділялась інструментальній музиці. Тут опановувались фортепіано та гра на оркестрових інструментах, функціонував оркестр. Провідними педагогами-музикантами у першій половині XIX ст. були А. Барсицький, І. Витковський, Л. Лозинський. Власне у стінах цього закладу виникла ідея створення української філармонії. За фінансового сприяння М. Чайковського та В. Ржевського у 1825 році Тиміш Падура засновує у с. Саврань на Одещині школу для виконавців на інструментах кобзарської традиції: торбані, бандурі, лірі [1, с. 18-19].

15 січня 1889 року Міністерство освіти скерує по навчальних округах циркуляр "Про значення естетичного виховання і введення викладання музики", який передбачав також введення у навчальні плани, переважно закритих навчальних закладів, співів і музики, а також створення на цій основі хорів та оркестрів. Колективи повинні були брати участь в урочистостях закладу. Цим положення музичних дисциплін з допоміжних і надобов'язкових переводиться у статус усталеного освітньо-виховного комплексу, утвердженого на державному рівні [5, с. 110-116].

Можливість навчатися у вищих музичних закладах Австрійської та Австро-Угорської імперії, переймати педагогічний досвід у провідних фахівців австрійської столиці та музичне середовище Відня справило величезний вплив на формування провідних композиторів і митців краю С. Воробкевича, Є. Мандичевського, К. Мікулі, Ч. Порумбеску, О. Руснака, В. Урсуляк, Т. Флондора та ін. Окрім цих домінуючих центрів, інструменталісти-українці навчаються у закладах та у ході приватних лекцій у спеціалістів Празі, Неаполі, Варшаві (хоча у сфері струнних та духових інструментів провідна роль, поза всяким сумнівом, належить чеським музикантам-виконавцям та оркестровим диригентам). «Завдяки їх плідній праці були закладені основи для поширення фахової музичної освіти, яка, маючи громадський характер і ґрунтуючись на правових нормах австро-угорського законодавства, створила перспективи для діяльності національних музичних шкіл» [6, с.134].

З цими тенденціями нероздільно пов'язане формування власних місцевих фахових музичних інституцій, на базі яких формуються підвалини української інструментальної педаго-

гіки: культурно-просвітницька місія духовних навчальних закладів (Греко-католицька духовна семінарія у Львові та Дяко-вчительський інститут в Перемишлі, музичні дисципліни у програмах парафіяльних шкіл, учительських семінарій, гімназій тощо), інструментальні класи при різнонаціональних музичних і співочих організаціях, як осередках духовного відродження краю: “Боян” (від 1891), “Просвіта”, “Руська бесіда” (1862 р.) та “Академічне братство” (1871 р.). “ГМТ” з інструментальними класами, “Лютня”, “Гармонія” з інструментальними класами та школою гри на духових в Галичині, “Співацького товариство у Чернівцях” (“Czernowitzer Gesangverein”), “Товариства сприяння музичному мистецтву на Буковині” з інструментальною школою при ньому, “Чоловічого співочого товариства”, “Шубертбунду”, “Гармонії”, “Буковинського Бояну”, “Міщанського хору”, “Товариства плекання української музики, пісні і драматичної штуки”, українських студентських товариств “Согласіє”, “Січ”, “Союз” на Буковині, а також класів/училищ численних філій (Імператорського) Російського музичного товариства (заснованого у 1859 р.) та Безплатної музичної школи (БМШ).

Поширення засад гри на струнних і духових інструментах також велось приватно виконавцями-інструменталістами, артистами театральних оркестрів та капельмейстрами, у приватних багатопрофільних школах інструментальної гри, у класах при численних музичних товариствах. Так, наприклад, від 1839 р. у Харкові працювала музична школа, заснована чеським музичним діячем М. Гердлічко, для підготовки виконавців-інструменталістів і капельмейстерів поміщицьких оркестрів, що відповідала рівню музичного училища. Документи зберегли

інформацію про існування інструментальних класів при польському Музичному Товаристві Чоловічого Співу “Гармонія” у Львові (1877 р. заснування), як вказує дослідник, які надавали можливість “дітям різного соціального стану оволодіти грою на музичних інструментах з метою їх подальшої участі в різноманітних оркестрових колективах. При товаристві існував духовий оркестр, яким у різний час керували Йозеф Пістль, М. Фаль, Ян Касторський. Колектив був постійним учасником різноманітних урочистостей, виступав у парках та на площах Львова” [1, с. 10-11]. При організації функціонувала безплатна Школа гри на духових інструментах (період її діяльності приблизно 1877-1914 рр.).

Інструментальні класи Галицького музичного товариства у Львові трансформувалися у спеціальну музичну Школу (1839, з класами гри на скрипці, віолончелі, контрабасі, фортепіано, духових інструментах), а згодом – у консерваторію ГМТ (заснована в 1853-1854 рр.), яка стала потужним провідним центром плекання професійного інструменталізму всього західноукраїнського регіону XIX століття.

Так, у своїй праці Н. Кашкадамова «Фортепіанне мистецтво у Львові», досить яскраво описує фортепіанне життя Львова у XIX –поч. XX століття, акцентує на тому, що піаністи були першими західноукраїнськими музикантами, у діяльності яких перетнулися і реалізувалися ідеї національно спрямованого розвитку української музичної культури та її професіоналізації, формується західно-українська фортепіанна педагогіка та фортепіанне виконавство[4, с. 77-78].

Українське інструментальне виконавство спочатку існувало у домашніх умовах, нерідко українці опановували засадами професійного інструмен-

тального виконавства у консерваторії ГМТ, проте власний осередок був заснований “Музикальним кружком” при “Львівському Бояні” (заснованому в 1897 р.), який мав класи інструментальної гри скрипки, альті, фортепіано. Вони творять підвалини, які слугують підґрунтям для формування різнорівневої системи навчальних закладів регіону, лідерство серед яких належить вищезгаданій консерваторії ГМТ, Консерваторії Музичній ім. Кароля Шимановського (1902 р.) та Вищому музичному інституту ім. М. Лисенка у Львові з численними регіональними філіями у Галичині.

Філії Імператорського Російського Музичного Товариства в численних містах на українських територіях послужили підставою для формування професійних навчальних закладів середнього та вищого типу на зламі ХІХ– ХХ століть, подекуди (як у Одесі, Харкові) інтегруючи інші місцеві осередки фахової освіти.

Завдяки зусиллям видатного громадського діяча та композитора П. Сокальського у Одесі в 1886 році було відкрито перші безплатні музичні класи – Школи аматорів музики, в основу навчальної роботи якої лягли програми та плани Київського музичного училища. Заклад поряд із заснованою раніше при “Товаристві красних мистецтв”, відіграв важливу роль у ста-

новленні спеціальної музичної освіти в Одесі (у 1897 році музичні класи були перетворені в музичне училище, в подальшому завдяки високому художньо-освітньому рівню підготовки учнів Одеського музичного училища стало можливим відкриття Одеської консерваторії). До провідних педагогів належав Павло Пустарнаков – відомий український скрипаль-віртуоз, учень Л. Ауера. В музичному училищі та консерваторії працювали Г. Фріман, Е. Млинарський, А. Фідельман, Р. Ступка, Й. Перман, наставник П. Столярського Й. Карабулька (випускник Празької консерваторії та класу Й. Йоахіма, викладач філії ІРМТ З 1895 по 1908 р. вихованці якого були відомими не лише в Україні, але й за її межами.).

Висновок. Таким чином, розглянувши дану проблему робимо висновок, що свого розквіту професійна музична освіта набуває саме в ХІХ столітті. Досліджуючи цей процес, вказуємо на те, що відбувається розвиток музичного мистецтва одночасно по всій території України, виникають культурні осередки, оркестри, розвивається музично-інструментальна освіта. Цей процес переходу від домашнього музикування до рівня професійного музичного мистецтва тривав досить довго. Але найбільшого свого розквіту музична культура на Україні досягає саме у ХХ столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Величко О.М. Музично-інструментальне виконавство доби Просвітництва та Романтизму: історіографічний та інструментознавчий аспекти : автореф. дис. ... канд. мист. : спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво” / О.М. Величко. – Львів, 2014. – 21 с.
2. Івченко Л. В. Нотна колекція О. К. Розумовського як об’єкт музичного джерелознавства : дис... канд. Мистецтвознавства : 17.00.03 / Івченко Лариса Василівна. – К., 2000. – 204 с.

3. Історія української культури : у 5-ти тт. – Т. 3 : Українська культура другої половини XVII-XVIII століть / передмов. А. Смолій. – К : Наук, думка, 2003. – 1246 с.
4. Кашкадамова Н. Фортепіанне мистецтво у Львові /Статті. Рецензії. Матеріали. // Тернопіль, 2001. –С. 77-78.
5. Мельничук С. Г. Естетичне виховання студентів учительських інститутів засобами музичного мистецтва (II половина XIX – I чверть XX століття) // Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Наукові записки. – Кіровоград, 2001. – Вип. 36 : Сер. Педагогічні науки. – С. 110-115.
6. Мельничук Я. М. Становлення та розвиток музичної освіти на Буковині (кінець XVIII – початок XX століття). : дис... канд. наук : 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки. / Мельничук Ярина Маноіївна. – Івано-Франківськ, 2009. – 303 с.
7. Посвалюк В. Т. Київська школа виконавства на трубі : історичні та методичні аспекти : автореф. дис. ... канд. мист. : спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво” / В. Т. Посвалюк. – Київ, 2001. – 22 с.